

IVADAS

DARBO AKTUALUMAS.

Antrojo ir trečiojo tūkstantmečių sandūroje Europoje galima priskaičiuoti daugiau kaip šimtą tautinių ar etninių mažumų - per šimtą milijonų gyventojų. Istorijoje netrūksta pavyzdžių, kai šios didžiulės gyventojų grupės tapdavo įtampos židiniai valstybės viduje ar sukeldavo tarpvalstybinius konfliktus, jei nepavykdavo išspręsti joms aktualių problemų.

Kiekviena tautinė mažuma yra suinteresuota savo egzistencija, todėl, ateities perspektyvas siedama su augančiąja karta, stengiasi jai perduoti per amžius sukaupą patyrimą - išmokyti gimtosios kalbos, tikėjimo tiesų, suteikti žinių apie tautos praeitį, jos tradicijas. Šiuos uždavinius įgyvendinti imasi mokykla, praplėsdama šeimoje įgytas žinias ir puoselėdama tėvų įskiepytas vertybes. Taigi tautinių mažumų atžvilgiu švietimas - viena aktualiausių valstybės politikos sričių.

Beje, iki šiol nesama vieningos sąvokos "tautinė mažuma" sampratos, todėl skirtingose šalyse ji traktuojama nevienodai. Europos Tarybos Parlamento dokumentuose tautinėmis mažumomis laikomos "<...> atskiros grupės, aiškiai apibrėžtos ir išitvirtinusios valstybės teritorijoje, kurių nariai yra tos valstybės piliečiai ir turi tam tikrus religinius, kalbinius, kultūrinius ir kitokius ypatumus, kurie juos skiria nuo valstybės gyventojų daugumos" (Lietuvos rytai. - V., 1993. - P. 304).

Tautinių mažumų teisės, iš kurių viena svarbiausių yra teisė mokytis gimtąja kalba, nuolat yra Jungtinių Tautų Organizacijos ir Europos Tarybos dėmesio centre. 1991 m. kovo 4 d. pasirašytos Europos žmogaus teisių ir tautinių mažumų apsaugos konvencijos 9 straipsnis skelbia, kad valstybinėse mokyklose, kuriose mokosi didelis procentas tautinėms mažumoms priklausančių vaikų, turėtų būti mokoma jų gimtosios kalbos, pagal galimybes gimtąja kalba organizuojant visą mokymą arba jo dalį. Jei dėl kokių nors priežasčių to padaryti nepavyktų, pageidaujantiems mokslieviams turi būti leidžiama lankyti privačias mokyklas. Šiuo atveju valstybė turi teisę reikalauti, kad jose būtų mokoma oficialiosios kalbos arba kelių oficialiųjų kalbų (Hillguber Ch. Jestaedt M. The European Convention on Human Rights and the Protection of National Minorities . - Köln, 1994. - P. 107).

Tautinių mažumų švietimo problemos aktualios visoms Rytų ir Centrinės Europos šalims, kuriose per pastarąjį dešimtmetį įvyko nemažų politinių pokyčių, taigi - ir Lietuvai. Dar prieš 1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės atkūrimo Aktą buvo priimtas tautinių mažumų įstatymas, pripažinęs jų teisę kurti religines, kultūrines organizacijas ir švietimo įstaigas. 1991 m. priimtas Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas sukonkretino mažumų teises švietimo srityje (Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. - 1991. - Nr. 23-593).

Pastaruoju metu visoje Europoje imta aktyviau domėtis tautinių mažumų švietimo problemomis. Natūralu, kad norint išspręsti nūdienos problemas, tenka remtis anksčiau sukauptu patyrimu. Todėl tautinių mažumų mokyklų veikla tarpukario laikotarpiu domina, kiek teko patirti, ir Lenkijos, Latvijos, Vokietijos, Izraelio bei kitų šalių tyrinėtojus.

Tarpukario metais Lietuva buvo viena iš tų šalių, kuriose veikė nemažai kitų tautų mokyklų, todėl per du nepriklausomybės dešimtmečius susiformavo tam tikros tautinių mažumų švietimo tradicijos. Tenka pripažinti, jog ši tema mūsųose nėra susilaukusi reikiamo dėmesio. Galima būtų išvardinti daugelį tyrinėtojų darbų, kuriuose įvairiais aspektais nagrinėjama švietimo būklė Lietuvoje 1918-1940 m., tačiau apie tautinių mažumų mokyklas iš viso neužsimenama, arba tam skiriama vos keletas sakinių. Prie tokių priskirčiau Jono Laužiko disertaciją (1955), Magdalenos Karčiauskienės (1990), Teresės Bukauskienės (1995), Onos Tijūnėlienės (1996), Kęstučio Pečkaus (1992), Remigijaus Motuzo (1995) bei kai kuriuos kitus darbus, Vidimanto Raudžio disertaciją (1998).

Kiek plačiau apie tautinių mažumų mokyklas rašoma istoriko Sauliaus Kaubrio disertacijoje (1989), pateikiamas tautinių mažumų pradžios mokyklų skaičius bendrame visų mokyklų kontekste, tačiau išsamiau jomis nesidomėjo ir pagrindinis dėmesys ir čia sutelkiamas lietuviškoms mokykloms.

Kiek išsamesnį vaizdą apie to laikotarpio kai kurių mažumų mokyklų veiklą galima susidaryti iš straipsnių periodinėje spaudoje, vieno kito skyriaus ar poskyrio platesnio pobūdžio darbuose. Apie žydų mokyklas "Tėvynės šviesoje" yra rašęs Grigorijus Smoliakovas (1989). Istorikas Solomonas Atamukas, apžvelgdamas Lietuvos žydų istoriją, įvertina ir žydų mokyklų padėtį nepriklausomoje Lietuvoje (1990, 1998). Žydų tautinės mažumos švietimo situacija tarpukario Lietuvoje bendrais bruožais apžvelgiama kelių autorių straipsniuose, mokslinės konferencijos "Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki Katastrofos" medžiagoje (1991). Izraelio istorikas prof. Dovas Levinas spaudai rengiamoje knygoje apie Lietuvos žydų istoriją taip pat keletą puslapių skiria minėtojo laikotarpio žydų mokykloms. Panašaus pobūdžio darbų Izraelyje esama ir daugiau, tačiau dėl kalbos barjero jie mums sunkiai prieinami.

Pastaruoju metu apie žydų mokyklų tinklą kai kurių žinių yra paskelbusi Sada Petružienė (1997).

Vokiečių tautinės mažumos mokyklų būklė iš dalies yra aptarta kai kurių Vokietijos mokslininkų darbuose. Kaip galima spręsti iš Harry Stossun straipsnio (1992), tokių darbų yra keletas. Apie Lietuvos vokiečių švietimo problemas nemažai rašė tuometiniai Lietuvos mokytojai vokiečiai, vėliau repatrijavę į Vokietiją, tad nenuostabu, kad jų darbuose vyrauja subjektyvus požiūris.

Tautinių mažumų švietimo problema Lietuvos politikams tapo aktuali daugiau

nei prieš aštuonis dešimtmečius, kuomet siekta įtvirtinti Lietuvos valstybingumą. Ir nors ne viską jiems, mūsų manymu, pavyko išspręsti nepriekaištingai, to meto patirtis yra labai naudinga. Numatant nūdienos Lietuvos švietimo reformos gaires, taip pat buvo stengtasi atsižvelgti į to laikotarpio praktiką.

Kol kas neturime nė vieno darbo, kuriame būtų apibendrinta valstybės institucijų ankstesnė patirtis šioje srityje, išsamiai išanalizuota visų tarpukario Lietuvos tautinių mažumų mokyklų raida, jų veiklos reglamentavimas, ugdymo ypatumai. Taigi darbo tema yra išties aktuali: šis darbas turėtų pasitarnauti ir valstybės švietimo strategams, ir tautinių mažumų atstovams.

Rašant šį darbą plačiai naudotasi ligšiol mažai tyrinėta to laikotarpio archyvų medžiaga, saugoma Lietuvos valstybės archyvo fonduose, stengtasi išsamiai ir patikimai nušviesti kiekvienos tautinės mažumos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, jų ypatumus, valstybės politikos tautinių mažumų švietimo atžvilgiu bendrusius principus. Darbe ne tik išvardijamos visos tarpukario Lietuvos tautinių mažumų gimnazijos bei progimnazijos, nurodomos jų įsteigimo ir uždarymo datos, bet ir mėginama išsiaiškinti uždarymo aplinkybes bei priežastis.

Tyrimo objektas - tautinių mažumų bendrojo lavinimo mokykla Lietuvoje 1918-1940 metais (be Vilniaus ir Klaipėdos krašto - dėl šių regionų specifikos į jų švietimo būklę tiriamuoju laikotarpiu nebus gilinamasi).

Darbo tikslas - išanalizuoti tautinių mažumų mokyklų raidos tendencijas bei jų ypatumus Lietuvoje (be Klaipėdos ir Vilniaus krašto) 1918-1940 m.

Šis tikslas konkretinamas tokiais uždaviniais:

1. išsiaiškinti veiksnius, turėjusius įtakos Lietuvos valstybės politikai tautinių mažumų bendrojo lavinimo mokyklų atžvilgiu;
2. išanalizuoti tautinių mažumų mokyklų veiklos reglamentavimą oficialiuose valstybės dokumentuose - konstitucijose, švietimo įstatymuose, Švietimo ministerijos aplinkraščiuose;
3. aptarti tautinių mažumų mokyklų - pradžios, progimnazijų bei gimnazijų - bendrąsias raidos tendencijas, tinklo pokyčius bei jų priežastis, aptarti mokyklų finansavimo šaltinius, jų materialinę būklę;
4. išsiaiškinti valstybės institucijų ir tautinių mažumų oficialias nuostatas bei jų skirtumus svarbiausiais tautinių mažumų švietimo klausimais;
5. aptarti tautinių mažumų (žydų, lenkų, vokiečių, rusų, latvių ir baltarusių, nes kitų tautų mokyklų nebuvo) mokyklų ypatumus, bendrais bruožais apžvelgti jų ugdymo proceso vertinimus.

TYRIMO BAZĖ IR PROCEDŪROS.

Šio darbo pagrindas - Lietuvos valstybės archyvo medžiaga. Pirmiausia peržiūrėtas Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos fondas (F. 391). Šiame fonde sau-

gomas Pradžios mokslo departamento (apyrašas 3 (toliau - Ap. 3) bylos, kurias sudaro apskričių pradžios mokyklų inspektorių pranešimai, departamento statistinės suvestinės, įsakymai ir kt. Ši medžiaga atspindi pradžios mokyklų veiklą. Vidurinio mokslo departamento (Ap. 2) dokumentai supažindina su tautinių mažumų progimnazijų ir gimnazijų veikla. Bylose saugomos kasmetinės mokyklų veiklos apyskaitos, mokyklų susirašinėjimo su departamentu medžiaga - pranešimai, prašymai, skundai, pedagogų tarybos posėdžių protokolų ištraukos, departamento įsakymai ir kt. Dalis medžiagos, pvz., tautinių mažumų draugijų memorandumai, Vidaus reikalų ministerijos pranešimai Švietimo ministerijai dėl mažumų mokyklų, pateko į Švietimo ministerijos kanceliariją (Ap. 8) bei kitus ministerijos padalinius.

Medžiagos apie žydų mokyklas pavyko aptikti Žydų reikalų ministerijos fonde (F.1129), kuriame saugomi tuometinės ministerijos surinkti duomenys apie mokyklas. Apmaudu, jog nemažai dokumentų, rašytų hebrajų kalba, taip ir liko nesurantami. Šiuo požiūriu prieinamesnė medžiaga saugoma Žydų švietimo ir kultūros draugijos "Tarbut" Lietuvoje Centro Komiteto fonde (F. 552).

Rašant apie lenkų mokyklas teko peržiūrėti Lenkų kultūros ir švietimo draugijos "Pochodnia" fondo (F. 1169), Lietuvos Respublikos lenkų draugijų ir klubų (F. 1654), Ukmergės lenkų privatinės gimnazijos (F. 1693) medžiagą - posėdžių protokolus, mokinių sąrašus, pranešimus ir kt.

Papildomų duomenų apie latvių mokyklas pavyko rasti Žeimelio latvių švietimo draugijos valdybos (F. 949), Lietuvos latvių susivienijimo draugijos Kretingos apskrities Būtingės skyriaus valdybos (F. 946) fonduose.

Apie baltarusių ir rusų mokyklas esama fragmentinių žinių Lietuvos baltarusių veikimo centro (F. 1091), Kauno mokytojų draugijos rusų mokykloms laikyti (F. 1157) bei kituose fonduose. Tačiau šiame darbe dėl vietos stokos pasinaudota tik nedidelė jų dalimi. Bendras šiam darbui peržiūrėtų archyvo bylų skaičius siekia 800.

Renkant statistinius duomenis apie mokyklas, nemažai vertingos medžiagos aptikta tuometiniuose Švietimo ministerijos leidiniuose - "Švietimo darbe", "Švietimo ministerijos žiniuose", "Tautos mokykloje"; valstybiniuose dokumentų rinkiniuose - "Steigiamojo seimo darbuose", "Seimo stenogramose", "Vyriausybės žiniuose", kituose leidiniuose. Varšuvoje leistame žurnale "Sprawy narodowościowe" buvo pateikiama statistinių duomenų apie lenkų mokyklas.

Rašant šį darbą plačiausiai taikytas archyvų medžiagos ir publikuotų pirminių šaltinių (įskaitant statistinę medžiagą) analizės metodas. Mokslo, mokslo populiarinimo ir informacinės literatūros analizės metodas šiuo atveju ne itin tiko nes tokio pobūdžio literatūros nagrinėjama tema nėra daug. Dėl tos pačios priežasties retai taikytas ir metaanalizės metodas. Įsigilinti į nagrinėjamas problemas padėjo ir pokalbiai su to meto tautinių mažumų mokyklų pedagogais bei moksleiviais, tačiau pokalbių medžiaga tiesiogiai disertacijoje neatsispindi.

TYRIMO ETAPAI.

Pirmajame etape, iškėlus tyrimo problemą, numčius jo tikslą ir uždavinius, imta studijuoti mokslinę, mokslo populiariną ir informacinę literatūrą apie tautinių mažumų mokyklas. Kalbėtasi šiuo klausimu su amžininkais.

Antajame etape imta gilintis į pirminius šaltinius - to laikotarpio įstatymus, Seimo stenogramas, žurnalus, laikraščius, mokymo planus ir programas, amžininkų atsiminimus.

Trečiasis etapas - sukauptos literatūros pasirinktą temą ir pirminių šaltinių analizės etapas.

Tyrimo teorinis ir praktinis reikšmingumas.

Disertacijoje stengtasi atskleisti tautinių mažumų mokyklų ypatumus ir jų vaidmenį bendrame tarpukario Lietuvos mokyklų tinkle.

Tyrimo rezultatu **teorinį reikšmingumą** sudaro šie ginamieji **teiginiai**:

- tautinių mažumų mokyklos tarpukario Lietuvoje sudarė žymią visų bendrojo lavinimo mokyklų dalį, o kai kurios tautinės mažumos procentine išraiška turėjo daugiau mokyklų nei lietuviai;
- nors tautinių mažumų mokyklos veikė pagal bendrus švietimo įstatymus, atskiri straipsniai ir specialūs Švietimo ministerijos aplinkraščiai reglamentavo jų veiklą;
- pradžios mokyklas, atitinkančias nustatytus kriterijus, išlaikė valstybė, o progimnazijos ir gimnazijos buvo privačios; joms valstybė teikė finansinę paramą, proporcingą tos tautinės mažumos dydžiui;
- tautinių mažumų mokyklose lietuvių kalbai - kaip valstybinei kalbai - teko išskirtinis dėmesys;
- lietuvių vaikams stengtasi uždrausti mokytis tautinių mažumų mokyklose;
- kitataučių vaikams siekta ugdyti lojaliais Lietuvos piliečiais.

Išvardintieji teiginiai bendrais bruožais atspindi tarpukario Lietuvos vyriausybės švietimo politiką tautinių mažumų atžvilgiu, atskleidžia pagrindinius tautinių mažumų mokyklų veiklos organizavimo principus.

Tyrimo rezultatai leidžia susidaryti išsamesnį tarpukario Lietuvos (1918-1940 m.) švietimo istorijos vaizdą, atspindi tautinių mažumų mokyklų tinklo raidos tendencijas bei padeda išsiaiškinti jas lėmusias priežastis, atskleidžia ugdymo turinio ypatumus. **Praktinis darbo reikšmingumas** pasireiškia tuo, jog jis galėtų pasitarnauti aukštosiose mokyklose dėstant Pedagogikos istorijos kursą būsimiems mokytojams. Tyrimo rezultatai galėtų būti taikomi rengiant specialųjį kursą, nagrinėjančią tautinių mažumų švietimo ypatumus. Sukaupta medžiaga praverstų bendrojo lavinimo (ypač tautinių mažumų) mokyklose mokant istorijos, per fakultatyvinius užsiėmimus. Disertacijoje analizuotų klausimų nušvietimas galėtų pasitarnauti ir sprendžiant dabar iškilusias tautinių mažumų švietimo problemas.

REZULTATŲ APROBAVIMAS IR ĮDIEGIMAS.

Atlikto darbo tema perskaityti pranešimai tarptautinėse konferencijose: "Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos" (Vilnius, 1991); "Etnišką istorija i kultura Sovetskoj strany" (Omsk, 1991); "Istorijos mokytojai ir jų praktinis rengimas aukštojoje mokykloje" (Vilnius, 1998). Skaityti pranešimai IX pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume (Vilnius, 1995) ir Pasaulio liuanistų bendrijos mokslinėje konferencijoje (Vilnius, 1999).

Autoriaus publikacijos disertacijos darbo tema:

1. Šetkus B. Tautinių mažumų mokyklų veiklos reglamentavimas Lietuvos respublikos švietimo įstatymuose 1919-1940 metais // *Pedagogika*. T. 33. - V., 1997. - P. 170-184.
2. Šetkus B. Žydų tautinės autonomijos reikšmė plėtojant žydų švietimą tarpukario Lietuvoje // *Istorija*. T. 37. - 1998. - P. 46-50.
3. Šetkus B. Školy nacionalnych menšinstv v Litve 1918-1940 // *Etnišką istorija i kultura narodov Sovetskoj Strany*. Vsesojuznaja naučnaja konferencija molodych učionych. - Omsk, 1991. - S. 181-182.
4. Šetkus B. Užsienio žydų parama Lietuvos žydų mokykloms 1918-1940 // *Mokslinės konferencijos "Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos" medžiaga*. - V.: Litanus, 1991. - P. 123-131.
5. Šetkus B. Lietuvos vyriausybės požiūris į lenkų tautinės mažumos mokyklas Lietuvoje 1919-1940 m. // *Lietuvos Rytai*. - V.: Valstybinis leidybos centras, 1993. - P. 207-227.
6. Šetkus B. Raseinių žydų gimnazija // *Aitvarai*. T. 4. - V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. - P. 46-48.
7. Šetkus B. Tautinių mažumų veiklos reglamentavimas Lietuvos Respublikoje (1919-1940 m.) // IX pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo tezės. - V., 1995. - P. 448.
8. Šetkus B. Istorija ir istorijos mokytojo vaidmuo tarpukario Lietuvoje tautinių mažumų mokyklose // *Tarptautinės konferencijos "Istorijos mokytojai ir jų praktinis rengimas aukštojoje mokykloje" medžiaga*. - V. - 1998. - P. 25-30.

Su atliekamo tyrimo rezultatais per istorijos didaktikos paskaitas ir seminarus nuolat buvo supažindinami VPU Istorijos fakulteto studentai.

DISERTACIJOS STRUKTŪRA.

Darbą sudaro įvadas, 7 skyriai, išvados ir literatūros sąrašas. Patogumo dėliai cituojamų šaltinių nuorodos pateikiamos po kiekvieno skyriaus.

TRUMPAS DISERTACIJOS TURINYS

1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLŲ VEIKLOS REGLAMENTAVIMAS 1918-1940 METAIS

1.1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO POLITIKOS FORMAVIMOSI ISTORINĖS APLINKYBĖS

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos vyriausybės vykdytą tautinių mažumų švietimo politiką formavo tiek vidiniai, tiek ir išoriniai veiksniai. Siekiant kuo platesnius visuomenės sluoksnius įtraukti į valstybingumo įtvirtinimo procesą, buvo būtina visoms Lietuvos tautoms suteikti tam tikras teises ir garantijas. Be to, siekdama tarptautinio pripažinimo, Lietuva išipareigojo laikytis tarptautinių susitarimų dėl tautinių mažumų teisių apsaugos. Antra vertus, tarptautinės organizacijos negalėjo priversti Lietuvos vyriausybę vykdyti jų nutarimus, tad tautinių mažumų švietimo būklę reikia vertinti kaip valstybės vidaus politikos rezultatą.

1.2. KONSTITUCINĖS ŠVIETIMO GARANTIJOS

1922 ir 1928 m. Lietuvos konstitucija didžiausioms tautinėms mažumoms švietimo srityje buvo suteikusi autonomiją, o 1938 m. konstitucijoje tų straipsnių nebeliko. Pedagogas, filosofas Stasys Šalkauskis konstitucijoje siūlė įteisinti platesnes tautinių mažumų teises kultūros ir švietimo srityje.

1.3. MOKYKLŲ VEIKLOS REGLAMENTAVIMAS ŠVIETIMO ĮSTATYMAIS

Analizuojant pradžios ir vidurinių mokyklų švietimo įstatymus, mums rūpėjo akcentuoti tautinių mažumų mokyklų veiklą reglamentuojančius straipsnius. Išstudijavus 1919, 1922, 1925, 1936 ir 1939 metų pradžios mokyklų įstatymus arba jų pakeitimus, taip pat 1919, 1925, 1936, 1940 metų vidurinių mokyklų įstatymus bei jų vykdymo taisykles, Švietimo ministerijos aplinkraščius, galima daryti tokias išvadas: pirma, tautinių mažumų mokyklų veikla buvo reglamentuojama bendru švietimo įstatymu. Kai kurie įstatymo straipsniai buvo skirti tik mažumų mokykloms. Antra, pastebima tendencija drausti lietuvių vaikams mokytis tautinių mažumų mokyklose. Trečia, reikalavimai norint įsteigti nelietuvišką pradžios mokyklą arba norint šio tipo mokykloje mokyti vaikus gimtosios kalbos kaip dėstomojo dalyko nuolat didėjo. Ketvirta, vyko laipsniškas mokyklų lietuvinimas: iš pedagogų reikalauta gerai mokėti lietuvių kalbą, valstybine kalba pildyti mokyklos dokumentus ir susirašinėti, dalį disciplinų - lietuvių literatūrą, istoriją, Lietuvos geografiją, kūno kultūrą, karinį parengimą - dėstyti lietuviškai. Penkta, nepaisant minėtų sprendimų, įstatymai garantavo teisę ugdyti vaikus tautinėse mokyklose, ar mokyti gimtosios kalbos tose lietuvių pradžios mokyklose, kuriose susidarydavo numatytas vaikų skaičius.

1.4. PAGRINDINIAI MOKYMO PLANŲ BRUOŽAI

Tautinių mažumų mokyklose buvo mokoma pagal Švietimo ministerijos parengtas programas. Darbe pateikiami ir aptariami 1920, 1924 metų pradžios bei 1924, 1936 metų gimnazijų mokymo planai, palyginant juos su analogiškais lietuvių mokyklų planais. Įsidėmėtina tai, jog Švietimo ministerija, atsižvelgdama į tėvų ir pedagogų pageidavimus, neretai leisdavo mokymo planą pakoreguoti - papildyti jį disciplinomis, aktualiomis tos tautybės vaikams. Išskirtiniais atvejais netgi būdavo leidžiama keisti tradicinę mokyklos struktūrą.

2. ŽYDŲ TAUTINĖS MOKYKLOS RAIDA

2.1. TAUTINĖS AUTONOMIJOS ĮTAKA PLĖTOJANT ŠVIETIMĄ

Žydų tautinės autonomijos sukūrimas Lietuvoje turėjo nemažą įtaką žydų mokyklų steigimui. Visi autonomijos organai - Žydų reikalų ministerija, Žydų tautinė taryba ir žydų bendruomenių tarybos - savo kompetencijos ribose sprendė švietimo klausimus, o kadangi šioje srityje valstybės institucijų ir žydų tautinės autonomijos organų veikla iš dalies dubliavosi, neretai nepavykdavo išvengti konfrontacijos.

2.2. MOKYKLŲ ĮVAIROVĖ PAGAL UGDYMO KRYPTIS

Tarpukario Lietuvoje būta trijų ugdymo krypčių žydų mokyklų. Tokią įvairovę lėmė dvi vartojamos kalbos (hebrajų ir idiš) ir skirtingas požiūris į religiją (pasauliečiai ir ortodoksai). Religinės pakraipos mokyklose, kurias globojo draugija "Javne", buvo mokoma hebrajų kalba. Pasaulietinės mokyklas su dėstomąja hebrajų kalba globojo žydų švietimo ir kultūros draugija "Tarbut". Draugija "Žydų kultūrinė lyga" (o vėliau ir kitos) vienijo visas žydų pasaulietines mokyklas su dėstomąja idiš kalba.

2.3. PRADŽIOS MOKYKLA

2.3.1. Masinio steigimo laikotarpis (1919-1923 m.)

Žydų pradžios mokyklos Lietuvoje veikė dar Pirmojo pasaulinio karo metais, tačiau pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais jų skaičius ypač išaugo: 1919 m. gegužės mėn. buvo 49, o 1923 m. - jau 107 žydų pradžios mokyklos. Šios mokyklos buvo įtrauktos į valstybinių mokyklų tinklą, todėl jas išlaikė savivaldybės. Steigiant mokyklas, nemažai nuveikė žydų tautinės autonomijos institucijos, kitaip tariant, svarbi buvo pačių žydų iniciatyva. Nors tarp žydų ir lietuvių būta tam tikrų nesutarimų, juos greičiau reikėtų vertinti kaip atsitiktines apraiškas, o ne kaip nuoseklią vyriausybės politiką. Dėl mokyklų krypties būta nesutarimų ir tarp pačių žydų.

2.3.2. Pradžios mokyklos raida 1924-1940 m.

Iki 1928 m. buvo įsteigtos 144 žydų pradžios mokyklos. 4 iš jų išlaikė Švietimo ministerija, 115 - savivaldybės, 10 - draugijos kartu su Švietimo ministerija, 15 -

draugijos, be Švietimo ministerijos paramos. 1931 m. mokyklų sumažėjo iki 115, ir iki 1940 m. šis skaičius mažai tekito. Tokį žydų pradžios mokyklų sumažėjimą nulėmė dvi priežastys: pirma, pereinant prie privalomo pradinio mokymo buvo numatyta, kad valstybės išlaikoma pradžios mokykla steigiama ne mažiau kaip 32 mokyklinio amžiaus vaikams; antra, švietimo ministro K. Šakenio nurodymu kai kuriose vietovėse buvo sujungtos nedidelės skirtingų ugdymo krypčių mokyklos. Nors, lyginant su kitomis tautinėmis mažumomis, žydai turėjo palankiausias sąlygas mokytis savo vaikus tautinėse mokyklose, dėl šių ir kai kurių kitų nutarimų (pvz., 1936 m. mokyklų įstatymo atskirų straipsnių) jie nuolat reiškė pretenzijas.

2.4. VIDURINĖ MOKYKLA

2.4.1. Mokyklų tinklo išplitimas iki 1927 m.

Iki 1927 m. žydų vidurinių mokyklų, t. y. gimnazijų ir progimnazijų, skaičius nuolat didėjo. Mums rūpėjo išsiaiškinti šio laikotarpio mokyklų įsteigimo motyvus ir aplinkybes, mokyklų ugdymo kryptis, steigimo iniciatorius bei sužinoti kai kurių kitų faktų. Žydų mokyklos aptariamoms pagal jų įsteigimo chronologinę seką: 1919 m. - Kauno realinė gimnazija, Marijampolės gimnazija, Virbalio progimnazija (vėliau tapusi gimnazija), Vilkaviškio gimnazija; 1920 m. - Skuodo progimnazija, Kauno gimnazija, Ukmergės realinė gimnazija, Panevėžio gimnazija, Šiaulių gimnazija, Telšių mergaičių "Javne" gimnazija, Kalvarijos progimnazija; 1921 m. - Jurbarko progimnazija (vėliau - gimnazija), Naumiesčio progimnazija, Raseinių gimnazija; 1922 m. - Kėdainių progimnazija, Ukmergės "Šviesos" gimnazija, Alytaus progimnazija; 1923 m. - Kauno progimnazija, Šiaulių progimnazija, Utenos progimnazija, Kretingos progimnazija, Mažeikių progimnazija; 1925 m. - Panevėžio progimnazija, Kauno mergaičių "Javne" gimnazija, Tauragės progimnazija; 1926 m. - Biržų progimnazija, Rokiškio "Tarbut" progimnazija, Rokiškio "Msoiro V Daas" progimnazija, Plungės progimnazija, Kauno komercijos gimnazija.

Išanalizavus visus turimus duomenis paaiškėjo, kad visose minėtose mokyklose buvo 160 klasių, kuriose mokėsi 4400 moksleivių (vidutiniškai po 28 klasėje). Žydų gimnazijos ir progimnazijos tuo metu sudarė daugiau nei 25% šio tipo Lietuvos mokyklų, kurias lankė 20,6% tokio amžiaus visų Lietuvos vaikų (žydai sudarė 7,6% visų krašto gyventojų).

2.4.2. Vidurinių mokyklų sumažėjimas

Toliau darbe aptariami vidurinių mokyklų tinklo pokyčiai po 1927 m. Chronologine seka juos galima išdėstyti taip: 1927 m. - uždaryta Kretingos progimnazija; 1928 m. - uždaryta Biržų progimnazija, įsteigta Panevėžio žydų mergaičių "Javne" gimnazija; 1929 m. - uždaryta Kauno ir abi Rokiškio progimnazijos; 1931 m. - įsteigta Kauno žydų "Javne" berniukų gimnazija; 1933 m. - susijungė abi Ukmergės gimnazijos, įsisteigė Kauno žydų gimnazija dėstomąja lietuvių kalba; 1934 m. - uždaryta Jurbarko gimnazija; 1935 m. - uždarytos Panevėžio, Mažeikių, Kalvari-

jos, Skuodo ir Kėdainių progimnazijos; 1936 m. - užsidarė Plungės progimnazija; 1937 m. - uždaryta Utenos progimnazija.

Taigi šiuo laikotarpiu užsidarė 10 žydų progimnazijų ir 2 gimnazijos - stigo lėšų privačioms mokykloms išlaikyti. Nepaisant to, kai kuriais aspektais švietimo srityje žydai pirmavo. Pvz., 1940 m. Lietuvoje buvo 91 vidurinė mokykla, iš jų 18 (15,3%) - žydų.

2.5. MOKYKLŲ MATERIALINĖ BŪKLĖ

Aptariama mokyklų finansavimo praktika. Kaip jau buvo minėta, dauguma pradžios mokyklų buvo išlaikomos valstybės biudžeto lėšomis. Vidurinėms mokykloms valstybė skyrė pašalpas, kurių bendra suma buvo proporcinga žydų gyventojų skaičiui. Tačiau šios lėšos atitekdavo ne visoms mokykloms, o tik tom, kurių klasėse mokėsi ne mažiau kaip 25 vaikai; be to, buvo atsižvelgiama į mokyklos materialinę būklę bei mokymo rezultatus. Dėl šių priežasčių vienos mokyklos pašalpas gaudavo nuolat, o kitos - retai, tad nenuostabu, kad ir jų materialinė bazė buvo skurdi. Lietuvos žydų mokykloms paramą teikė užsienyje gyvenę žydai.

2.6. AUKLĖJIMO TURINYS ŽYDŲ MOKYKLOSE

Anot Vytauto Didžiojo universiteto Semitologijos katedros vedėjo Nachmano Šapyro, žydų mokyklos turėjo du svarbiausius uždavinius. Pirma, mokykla turi auklėti vaikus ištikimais Lietuvos piliečiais. Antra, auklėjimas turi būti tautiškas. Auklėjimo turinį žydų mokyklose iš dalies nulėmė ir mokyklos ugdymo kryptis.

Trečiojo dešimtmečio pradžioje valstybinėse žydų pradžios mokyklose buvo dėstomi trys dalykai, kurie buvo įvardijami kaip žydų tautinis mokslas: gimtoji kalba, Biblija ir žydų istorija. Vidurinėse mokyklose - tikyba, žydų literatūra ir istorija (iš pradžių kaip atskiras dalykas, vėliau - integruota). Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas tautos seniausiai praeičiai nušviesti. Tautiniam auklėjimui pasitarnavo užklasiniai renginiai: būreliai, paskaitos, susitikimai. Pilietiškumo ugdymui mokyklose buvo rengiami iškilmingi valstybės švenčių minėjimai, jubiliejiniai renginiai, išvykos į pramonės įmones, muziejus, parodų sales, aukojimas Ginklų fondui ar paminklų statybai. Atrodo, kad žydų visuomenė pirmenybę teikė tautiškam auklėjimui, tačiau dėl įvairių motyvų ne mažiau buvo akcentuojama ir pilietinio auklėjimo svarba.

3. LIETUVOS LENKŲ MOKYKLA

3.1. PRADŽIOS MOKYKLA

3.1.1. Krikščionių demokratų valdymo laikotarpis

Pirmojo pasaulinio karo metu buvo įsteigta daug lenkiškų mokyklų, kurias lankė ir lietuvių vaikai. Šių mokyklų steigėjai - sulenkėję Lietuvos dvarininkai ir dvasininkai. Karui baigiantis dalis lietuvių vaikų perėjo į lietuviškas mokyklas, todėl lenkų mokyklų sumažėjo. 1920 m. pradžioje Lietuvoje veikė 20, 1923 m. -

30, o 1926 m. sausio mėn. liko 24 lenkų mokyklos, tačiau lenkiškas pradžios mokyklas lankančių vaikų sumažėjo beveik trečdaliu. Pagrindinė mokyklų skaičiaus sumažėjimo priežastis buvo krikščionių demokratų vyriausybės įpareigojimas tikrinti mokinių tautybę ir šalinti iš lenkų mokyklų tuos vaikus, kurių tėvų pasuose buvo įrašyta lietuvių tautybė. Ir nors Lietuvos lenkai šią gyventojų grupę laikė lenkais, Lietuvos valdžia į juos žiūrėjo kaip į sulenkintus lietuvius, kuriuos būtina lietuvinti. Minėtuojau laikotarpiu veikė mišrių lietuvių - lenkų pradžios mokyklų.

3.1.2. Lenkų pradžios mokyklų pokyčiai 1926-1927 m.

Pakitusi politinė situacija Lietuvoje, kai po rinkimų valdžia atiteko valstiečiams liaudininkams ir socialdemokratams, buvo palanki lenkiškų mokyklų steigimui - 1926 m. rudenį jų skaičius šoktelėjo iki 91 (vietoj buvusių 24). Lenkų švietimo draugija "Pochodnia" su naujosios vyriausybės palaiminimu ėmėsi steigti mokyklas ir agituoti jas lankyti lietuvius bei kitų tautybių vaikus, už tai žadėdama materialinę paramą. Tai sukėlė griežtus lietuvių visuomenės protestus. Šis klausimas netgi svarstytas Seime. Todėl netrukus po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo naujieji švietimo vadovai suskato griežtai tikrinti "Pochodnios" mokyklas: čia besimokantiems lietuviams liepta pereiti į lietuvių mokyklas, o asmenys be reikalaujamo išsilavinimo, įsidarbinę naujai įsteigtose lenkiškose mokyklose mokytojais, buvo atleidžiami. Tai dvi svarbiausios priežastys, dėl kurių lenkų pradžios mokyklų nuo 1927 m. rudens ėmė mažėti, kol galiausiai liko 34.

3.1.3. Lenkų pradžios mokyklos raida ketvirtajame dešimtmetyje

Lenkų pradžios mokyklų skaičius mažėjo keletą metų: 1931 m. jų liko 15, 1937 m. - 11, o 1940 m. - tik 9. Svarbiausia priežastimi laikytina moksleivių tautybės pagal pasus tikrinimo procedūra. Susidarius tokiai padėčiai, draugija "Pochodnia" ėmė steigti slaptas mokyklas - 1935 m. jų buvo daugiau kaip 40. Pažymėtina tai, kad nuo 1937 m. visos lenkų pradžios mokyklos buvo išlaikomos vien privačių lenkų draugijų.

3.2. KAUNO, PANEVĖŽIO, UKMERGĖS GIMNAZIJOS IR TELŠIŲ PROGIMNAZIJA

Šiame skyriuje apžvelgiama trijų lenkų privačių gimnazijų veikla. Taip pat glaustai užsimenama apie dvi mažiau žinomas mokyklas: progimnaziją Telsiuose, su pertraukomis veikusią 1919-1925 m., ir Kauno III gimnaziją. Ši mokykla buvo valstybinė su lenkų dėstomąja kalba. Tačiau nuo 1931 m. mokykla palaipsniui tapo lietuviška, o lenkų kalbą imta dėstyti tik kaip atskirą discipliną.

Minėtosios lenkų gimnazijos įsteigtos 1919 m. Iš pradžių jas lankė nemažai moksleivių, tačiau kasmet jų ėmė vis mažėti (plg.: 1923 m. - 1210, 1931 m. - 606, 1940 m. - 350). Galėtume išskirti dvi pagrindines tokių pokyčių priežastis. Pirma, tėvai nebuvo linkę leisti vaikų į privačias mokyklas, mat šios turėjo mažiau teisių nei valstybinės. Antra, moksleiviams, kurių bent vienas iš tėvų buvo lietuvis, įstatymai draudė lankyti tautinių mažumų mokyklas. Kadangi lenkiškųjų gimnazijų

vadovybė nebuvo linkusi paklusti šiems reikalavimams, švietimo ministro K. Jokanto nurodymu nuo 1940 m. birželio 14 d. Panevėžio ir Ukmergės lenkų gimnazijos buvo uždarytos.

3.3. AUKLĖJIMO TURINYS LENKŲ MOKYKLOSE

Lenkų tautinei mažumai rūpėjo vaikus auklėti tautiškai: šio tikslo buvo stengiamasi pasiekti plačiai ir detalai mokant Lenkijos istorijos ir geografijos, studijuojant žymių lenkų veikėjų biografijas, naudojant Lenkijoje išleistus vadovėlius, praeities įvykius vertinant iš oficialiosios Lenkijos vyriausybės pozicijų. Esant įtemptiems Lietuvos santykiams su Lenkija, tokia veikla buvo vertinama kaip nepalanki ir net priešiška mūsų valstybei.

4. VOKIEČIŲ TAUTINĖS MAŽUMOS MOKYKLA

4.1. PRADŽIOS MOKYKLA

Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje buvo įsteigta nemažai vokiečių mokyklų, kurias lankė ne vien vokiečių, bet ir žydų, lietuvių vaikai. Karui baigiantis ir ypač jam pasibaigus dauguma kitų tautybių vaikų perėjo mokytis į tautines mokyklas, todėl vokiečių mokyklų nuolat mažėjo: 1919 m. jų buvo 37, 1922 m. - 23, 1926 m. - 14. Įtakos tam turėjo ir krikščionių demokratų vykdyta švietimo politika, kuria mėginta uždrausti lietuviams mokytis tautinių mažumų mokyklose. 1926 m. rudenį, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų valdymo laikotarpiu, vokiečių pradžios mokyklų skaičius šoktelėjo iki 22. Tačiau po perversmo tautininkai įniko tikrinti moksleivių tautybę ir dar griežčiau draudė lietuvių vaikams mokytis vokiečių mokyklose - dėl to jų skaičius ir vėl sumažėjo (1929 m. - 18, 1934 m. - 14, 1940 m. - 9). Per du dešimtmečius vokiečių pradžios mokyklų sumažėjo maždaug tris, o jas lankančių vaikų - maždaug keturis kartus. Pažymėtina, kad didžiąją dalį mokyklų išlaikė Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga, kitos buvo valstybinės. Būta ir mišrių lietuvių - vokiečių mokyklų, išlaikomų valstybės.

Lietuvos pareigūnai laikėsi nuostatos, kad vokiečių pradžios mokyklos steigiamos ne tiek švietimo tikslais, kiek politiniais motyvais. Į šias mokyklas pirmiausia stengtasi suburti evangelikų liuteronų (vadinamosios "vokiškos") tikybos vaikus. Vokiečių kultūrinė sąjunga nepritarė tokiai vyriausybės politikai, todėl tarp abiejų pusių tvyrojo nuolatinė įtampa.

4.2. GIMNAZIJA KAUNE BEI PROGIMNAZIJOS ŠIAULIUOSE IR KYBARTUOSE

Kauno vokiečių gimnazija buvo įsteigta 1920 m. ir uždaryta 1941 m. pavasarį, vokiečiams repatrijavus iš tuometinės Tarybų Sąjungos. Darbe analizuojamos moksleivių kontingento kitimo tendencijos bei priežastys, gimnazijos finansinė būklė ir jos lėšų šaltiniai, pateikiama Švietimo ministerijos atstovų nuomonė apie ugdymo procesą, kuris iš esmės vertinamas palankiai.

1922-1935 m. Šiauliuose veikusi vokiečių progimnazija buvo viena mažiausių Lietuvoje (didžiausias jos moksleivių skaičius - 48, 18 iš jų - žydų tautybės). Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga stengėsi šią progimnaziją išlaikyti, tačiau dėl mažo mokinių skaičiaus uždarė savo iniciatyva.

1926 m. Kybartuose įsteigtoje progimnazijoje mokinių buvo daugiau, tačiau ir ją ištiko toks pat likimas, nes mokinių labai sumažėjo (1932 m. lankė 101, 1936 m. - 38, 1937 m. - 25, o 1939 m. pritrūko mokinių I klasei sudaryti). Viena iš priežasčių - Prūsijos pasienyje gyvenusių vokiečių vaikai lankė Prūsijos mokyklas.

Esama faktų, liudijančių, jog Lietuvos vokiečių mokyklos sulaukdavo paramos iš Vokietijos.

5. RUSŲ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLA

5.1. PRADŽIOS MOKYKLOS RAIDOS BRUOŽAI

Paanalizavus rusų pradžios mokyklų tinklo raidos tendencijas matyti, kad rusų mokyklos buvo steigiamos lėčiau nei kitų Lietuvos tautų. Svarbiausia priežastimi, matyt, laikytinas rusų neorganizuotumas. 1919 m. Lietuvoje tebuvo 3 rusų pradžios mokyklos, 1922 m. - 5, 1926 m. rudenį - 16, 1932 m. - 7, 1938 m. - 4. Taigi valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų valdymo laikotarpiu rusiškų mokyklų įsteigta daugiausia. Dauguma jų veikė Kaune ir Šiauliu, Utenos bei Rokiškio apskrityse. Didžiąją rusų pradžios mokyklų dalį išlaikė savivaldybės, keletą - draugijos, kurioms lėšų skirdavo ir Švietimo ministerija. Beje, archyvų medžiaga nerodo didelės rusų iniciatyvos gerinti savo švietimo būklę. Paprastai būdavo pasitenkinama pageidavimais dėstyti vaikams rusų kalbą kaip atskirą discipliną bei šia kalba dėstyti tikybą, rečiau - įsteigti rusų komplektą lietuvių pradžios mokykloje.

5.2. GIMNAZIJA KAUNE BEI PANEVĖŽIO GIMNAZIJOS PARALELINĖS KLASĖS

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje daug gyventojų kalbėjo rusiškai. Panevėžio gimnazijoje įsteigtose paralelinėse klasėse, kuriose mokymas vyko rusų kalba, mokėsi ir rusai, ir lenkai, ir lietuviai, tačiau daugumą moksleivių sudarė žydai, kurie grįžę iš Rusijos nemokėjo nei žydų, nei lietuvių kalbos. Minėtos paralelinės klasės buvo įsteigtos 1919 m., vienu metu jas lankė apie 400 vaikų. Palaipsniui mokykla buvo likviduojama, kadangi vaikai, išmokę kitų kalbų, perėjo mokytis į tautines mokyklas. 1928 m. paralelinių klasių nebeliko.

Kauno rusų gimnazijoje, įsteigtoje 1920 m., dauguma moksleivių taip pat buvo žydų tautybės (atskirais mokslo metais jie sudarė net 67% moksleivių). Tačiau 4-jame dešimtmetyje, kai mokinių labai sumažėjo, daugumą sudarė rusų tautybės vaikai. Dėl lėšų stygiaus gimnazijai atsідurus sunkioje padėtyje, palaipsniui imta ją reorganizuoti į mokyklą, kurioje būtų dėstoma lietuviškai. 1940 m. pavasarį rusų gimnazija užsidarė, nes ją baigė vienintelės ir paskutinės - 7 kl. mokiniai.

6. LATVIŲ MOKYKLA LIETUVOJE

6.1. PRADŽIOS MOKYKLOS

Ištyrus pirminius šaltinius paaiškėjo, kad latvių pradžios mokyklų skaičiaus pokyčiai turėjo tam tikrų ypatumų: šiaurinėse Lietuvos srityse veikusių latvių mokyklų skaičius trečiajame dešimtmetyje mažėjo: 1919 m. buvo 11, 1925 m. - 9, 1929 m. - 8, 1931 m. - 6, tačiau vėliau jų mokyklų padaugėjo iki 11, o nuo 1933 m. nuolat veikė 13 mokyklų. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje latvių pradžios mokyklų buvo daugiau nei lenkų, vokiečių ar rusų, nors pačių latvių Lietuvoje buvo gerokai mažiau negu išvardintųjų tautinių mažumų. Šį faktą galima paaiškinti tik skirtinga Lietuvos vyriausybės politika latvių mažumos atžvilgiu: Lietuvos ir Latvijos vyriausybių sudarytoje Mokyklų konvencijoje, pasirašytoje 1931 m. sausio 25 d., numatyta taikyti lengvatas lietuvių mokykloms Latvijoje ir latvių mokykloms Lietuvoje. Nors Latvijos vyriausybė 1937 m. konvenciją nutraukė, jos nuostatomis buvo vadovaujamasi ir vėliau. Akivaizdu, kad Švietimo ministerijos vadovybė nebuvo suinteresuota, kad lietuvių vaikai lankytų latvių mokyklas, todėl stengėsi jų skaičių riboti.

6.2. JONIŠKIO - ŽEIMELIO LATVIŲ PROGIMNAZIJA

Vienintelė latvių progimnazija buvo įsteigta Joniškyje 1921 m. Joje mokėsi maždaug 20-40 vaikų. 1931 m. progimnazija perkelta į Žeimelį, Lietuvos latvių veiklos centrą - greičiausiai dėl to, kad čia gyveno daugiau latvių. Tačiau mokyklos būklė išliko tokia pat - nedidelis moksleivių skaičius, nuolatinis lėšų stygius, skurdi mokymo bazė, žemas mokymo lygis. Mokyklos neišgelbėjo net Švietimo ministerijos materialinė parama - 1938 m. progimnazija dėl pernelyg mažo moksleivių skaičiaus buvo uždaryta.

7. BALTARUSIŲ MOKYKLA

Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje atsirado baltarusių mokyklų. Tačiau dauguma jų atiteko Lenkijai, šiai okupavus Vilniaus kraštą. Rytinėje Lietuvos dalyje tarpukariu su pertraukomis veikė viena - dvi pradžios mokyklos - iš pradžių Trakų apskrityje, vėliau - Vievyje (uždaryta 1927 m.). Atskirais laikotarpiais bandyta įsteigti ir daugiau mokyklų, bet nepavykdavo surinkti pakankamai baltarusių tautybės vaikų.

IŠVADOS

1. Tautinių mažumų mokyklų Lietuvoje ištakos siekia keletą amžių, tačiau palankių sąlygų mokyti vaikus gimtąja kalba ilgą laiką nebuvo: politiniai pokyčiai lėmė tai, jog atskirais laikotarpiais vaikai mokyklose buvo lenkinami, rusinami ar vokietinami. Palaiapsniui atsirado mokyklų, kuriose mokėsi tos pačios tautybės vai-

kai, nepaisant to, jog valdžios nustatytas mokymo turinys tik iš dalies atitiko jų interesus. Kur kas palankesnės sąlygos tautinėms mokykloms atsirasti susidarė Pirmojo pasaulinio karo metais, kai karinė vokiečių valdžia leido vaikus mokyti gimtąja kalba, taikydama dalinius apribojimus.

Lietuvos valstybės atkūrimas XX a. pradžioje sudarė palankias sąlygas lietuvių tautinei mokyklai formuotis. Tuo pat metu formavosi ir Lietuvos tautinių mažumų mokykla. Jos kūrimąsi nulėmė dvi aplinkybės. Pirma, sudarant tautinėms mažumoms sąlygas mokytis savo vaikus gimtąja kalba, buvo norima jas palankiai nuiteikti Lietuvos valstybės atžvilgiu. Antra, siekiant Lietuvos valstybės pripažinimo, reikėjo prisiimti tarptautinius įsipareigojimus dėl tautinių mažumų teisių, kadangi tiek Paryžiaus taikos konferencija, tiek ir Tautų sąjunga tai laikė viena iš svarbiausių sąlygų. Tačiau po keleto metų tautinių mažumų švietimas tapo šalies vidaus politikos objektu.

2. 1922 ir 1928 m. Lietuvos konstitucija didžiausioms tautinėms mažumoms suteikė teisę švietimą organizuoti autonomiškai. Šia teise suskubo pasinaudoti žydai, tai davė apčiuopiamų rezultatų.

Visų tautinių mažumų mokyklų veiklą reglamentavo švietimo įstatymai bei Švietimo ministerijos leidžiami aplinkraščiai. Siekiant užtikrinti visų Lietuvos tautų lygiateisiškumą, Steigiamasis seimas nutarė, jog tautinių mažumų mokyklos turi vadovautis bendru švietimo įstatymu. Kartu tautinėms mažumoms buvo palikta teisė savo mokyklose daryti tam tikrus mokymo turinio pakeitimus.

3. Tautinių mažumų mokyklų veikla buvo organizuota pagal bendras nuostatas, iš kurių svarbiausios būtų šios:

- 3.1. pradžios mokyklas išlaikė savivaldybės ir Švietimo ministerija, tačiau buvo suteikta teisė steigti ir privačias mokyklas tose vietovėse, kur mokinių buvo mažiau nei numatė švietimo įstatymai arba kai to pageidavo patys gyventojai;
- 3.2. progimnazijos ir gimnazijos buvo ne valstybinės, bet privačios;
- 3.3. už progimnazijų ir gimnazijų materialinę būklę buvo atsakingos jas įsteigusios draugijos, o valstybė teikė mokykloms pašalpas, proporcingas tos tautinės mažumos dydžiui;
- 3.4. išskirtinis dėmesys valstybinei kalbai - visi mokytojai privalėjo mokėti lietuvių kalbą, mokyklos raštvedybą reikalauta vesti lietuviškai, keletas disciplinų turėjo būti dėstoma valstybine - lietuvių kalba;
- 3.5. siekta, jog mokykla tarnautų tai tautinei mažumai, kuriai buvo įsteigta, ir tuo būdu būtų išvengta tautybės požiūriu mišrių mokyklų; kitataučiams nebuvo trukdoma mokytis lietuviškose mokyklose, kai tuo pat metu lietuvių mokymąsi tautinių mažumų mokyklose stengtasi riboti visomis galimomis priemonėmis;

- 3.6. reikalauta šalinti mokyklose pasitaikančias antivalstybines apraiškas ir sutelkti dėmesį mokinių pilietiškumo ugdymui;
- 3.7. stengtasi sudaryti sąlygas mokinių tautiniam ugdymui, tačiau norėta išvengti jo sureikšminimo.

4. Žydai, būdami didžiausia Lietuvos tautine mažuma, turėjo daugiausia bendrojo lavinimo mokyklų ir procentine išraiška aplenkė lietuvius. Nuo trečiojo dešimtmečio pradžios jų pradžios mokyklų skaičius nuolat viršijo 100, o progimnazijų ir gimnazijų bendras skaičius paprastai svyravo nuo 20 iki 30. Gimnazijų skaičius kito labai nežymiai, o štai progimnazijų sumažėjo net dešimčia. Svarbiausia priežastis - mažai mokinių turinčias mokyklas buvo sunku materialiai išlaikyti, todėl jų mokyimo bazė buvo skurdi, stigo gerų mokytojų, mokinių žinios buvo silpnos. Mokymo procesui neigiamą įtaką darė žydų tarpusavio nesutarimai, nuolatinė ortodoksų ir pasauliečių, iš kurių vieni pirmenybę teikė hebrajų, o kiti - idiš kalbai, konfrontacija.

5. Tarpukario laikotarpiu Kaune, Panevėžyje ir Ukmergėje nuolat veikė lenkų gimnazijos. Pradžios mokyklų skaičius kito priklausomai nuo politinės situacijos: 1926 m., valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų valdymo laikotarpiu, jų padaugėjo iki 91, o kai tautininkai pradėjo griežtai reikalauti, kad lenkiškąsias mokyklas lankytų tik tikrais lenkais pripažįstami vaikai, mokyklų sumažėjo. 1940 m. pradžioje liko tik 9 lenkų švietimo draugijos išlaikomos pradžios mokyklos. Kadangi dėl Vilniaus krašto Lietuvos ir Lenkijos santykiai buvo komplikuoti, lenkų mokyklas visuomenė vertino ne itin palankiai. Daugiausia ginčų kėlė lenkiškųjų mokyklų mokinių tautybės klausimas, mat lenkai juos laikė lenkais, o lietuviai - sulenkėjusiais lietuviais, kuriuos siekė lietuvininti.

6. Lietuvos vokiečių iniciatyva buvo įsteigta gimnazija Kaune bei progimnazijos Šiauliuose ir Kybartuose. Kadangi mokinių progimnazijose buvo nedaug ir jų vis mažėjo, abi progimnazijas teko uždaryti. Dauguma vokiečių pradžios mokyklų buvo vakarinėje Lietuvos dalyje, Prūsijos pasienyje. Dalį mokyklų išlaikė valstybė ir beveik tiek pat - Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga. Kadangi valstybės pareigūnai žymią dalį vokiškųjų pradžios mokyklų mokinių laikė ne vokiečiais, bet lietuviais ir vertė juos pereiti į lietuvių mokyklas, vokiečių mokyklų sumažėjo nuo 37 (1919 m.) iki 9 (1940 m.).

7. Rusų tautinės mažumos švietimui buvo skirta gimnazija Kaune, tapusi Lietuvos rusų kultūros centru. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje dėl finansinių sunkumų gimnazijos steigėjai ją reorganizavo į lietuvišką gimnaziją. Kurį laiką Panevėžio lietuvių gimnazijoje veikė rusiškos klasės, tačiau jose daugiausia mokėsi žydai, kurie grįžę iš Rusijos nemokėjo nei gimtosios, nei lietuvių kalbos. Pradžios mokyklų taip pat buvo negausu (daugiausia - 11, mažiausiai - 3), nes rusų tautybės asmenys negyveno kompaktiškai, ir sunku buvo rasti pakankamai tos tautybės mokinių, kad galima būtų įsteigti pradžios mokyklą.

8. Vienintelė Lietuvos latvių progimnazija kuri laiką veikė Joniškyje, o vėliau buvo perkelta į Žeimelį, bet dėl mažo mokinių skaičiaus uždarė. Priešingai nei kitų mažumų, latvių pradžios mokyklų ketvirtajame dešimtmetyje padaugėjo iki 13, nors latvių tautybės gyventojų buvo palyginti nedaug. Tam turėjo įtakos 1931 m. pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, numačiusi palankesnes sąlygas lietuvių mokykloms Latvijoje ir latvių - Lietuvoje. Ši konvencija yra pavyzdys, kaip paritetiniais pagrindais galima tvarkyti švietimo reikalus kaimyninėse šalyse.

9. Rytinėje Lietuvos dalyje iki 1927 m. su pertraukomis veikė 1 - 2 baltarusių pradžios mokyklos. Kadangi baltarusių buvo labai nedaug, įsteigti jiems atskirą mokyklą, kaip buvo numatyta švietimo įstatyme, buvo mažai galimybių.

10. Valstybės politika tautinių mažumų švietimo srityje nebuvo stabili, ji tiesiogiai priklausė nuo valdžioje buvusių partijų nuostatų. Trečiojo dešimtmečio viduryje krikščionys demokratai pradėjo griežčiau reglamentuoti mažumų mokyklų veiklą, o tai galime traktuoti kaip jų teisių suvaržymą. Valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų laikotarpiu tautinėms mažumoms buvo panaikinti kai kurie anksčiau apribojimai, sudarytos palankesnės sąlygos jų veiklai. Po 1926 m. perversmo tautininkai tęsė krikščionių demokratų politiką ir vis labiau varžė mažumų teises, stengdamiesi lietuvinti jų mokyklas.

Lietuvos tautinės mažumos nebuvo patenkintos švietimo būkle ir nuolat ją kritikavo. Labiausiai protestavo lenkai ir vokiečiai. Trečiajame dešimtmetyje šis nepasitenkinimas buvo atviras, akivaizdus, o štai ketvirtajame dešimtmetyje, autoritarinio valdymo laikotarpiu, buvo elgiamasi kur kas atsargiau.

SUMMARY

THE SCHOOL OF NATIONAL MINORITIES IN LITHUANIA DURING THE PERIOD OF 1918-1940

In recent years there has been a growing interest in the issues of education of national minorities all over Europe. It is obvious that successful solution of present-day problems is only possible to find through active study of previously acquired experience.

In this period between the Two World Wars Lithuania was among the countries which had quite a few other nationalities schools. As a result, in the two decades of Independence of Lithuania certain traditions in educating national minorities got their way. It should be admitted, though, that the theme under discussion has not yet received proper attention and adequate treatment in this country. One could list a number of research works done by different scholars who studied various aspects of the situation of education in Lithuania in the period between 1918 and 1940. No mention, however, is made of the schools for national minorities in most sources, with the exception of barely several sentences about it in a few other sources.

In the process of writing the dissertation, a wide range of archives material from that period, not yet previously studied, were made use of that are available in the funds of the Lithuanian National Archives Centre. An attempt was made to disclose and give an exhaustive coverage of the schools network and their peculiarities for each national minority. The research paper presents a study of all gymnasium and junior gymnasium (progymnasium) type of schools for national minorities in Lithuania at that period with the dates of their founding and closing; there are also attempts made to analyse the reasons and circumstances under which the schools were closed.

The aim of the research paper is to analyse the tendencies and peculiarities in the development of schools for national minorities in Lithuania (with the exception of Klaipėda and Vilnius region) in the period of 1918-1940.

The framework of the dissertation. The paper consists of an introduction, seven chapters, a conclusion section and a bibliography list. The dissertation was written in Lithuanian with the summaries added in Lithuanian, English and Russian.

In Chapter One, named "***Regulations for the Activities of National Minorities Schools between 1918 and 1940***", it is stated that both interior and exterior factors were responsible for the Lithuanian State education policy of the national minorities after World War I. With the aim of achieving greater involvement of all population layers in the processes of consolidating the statehood, all the nations living in Lithuania at that time had to be granted certain rights and guarantees. Besides, in conformity with the international law requirements, Lithuania had to observe its

obligations in the line of international agreements about the protection of rights of national minorities as the country wanted to get internationally recognised as a state as soon as possible. On the other hand, international organizations could not force the government of Lithuania to obey their decisions.

The Constitutions of Lithuania of 1922 and 1928 granted autonomy in the sphere of education to the largest national minorities of Lithuania, but this right disappeared from the Constitution of Lithuania of 1938.

In the analysis of the education laws that regulated primary and secondary education we laid a special emphasis on the articles that guided the activity of schools of national minorities. We have studied all the primary school laws and their amendments of 1919, 1922, 1925, 1936 and 1939 as well as secondary school laws, their directive orders and circular reports of the Ministry of Education of 1919, 1928, 1936 and 1940.

Education in schools of national minorities was conducted according to the syllabi issued by the Ministry of Education. In the investigation a study of curricula of primary schools of 1920 and 1924 and of gymnasium-type of schools of 1924 and 1936 is done on the comparative basis between the curricula of schools of national minorities and Lithuanian-language schools. It should be noted that the Ministry of Education allowed to introduce changes in the curriculum at the parents' and teachers' requests about the necessity of additional subjects for a particular nationality learners. In exceptional cases permission was even given to change the traditional school set up/structure.

In Chapter Two, *"The Development of Jewish National School"*, it is emphasized that establishing the Jewish national autonomy in Lithuania was an influential factor for the start of Jewish schools. All the bodies of Jewish autonomy - Ministry of Jewish Affairs, Jewish National Board and Jewish Community Council, within the limits of their competence, attempted to handle education matters. As the areas of interests and activities of both the national institutions and the Jewish national autonomy bodies sometimes overlapped, there were separate cases of confrontation.

In the period between 1918 and 1940 there were Jewish schools of three educational directions in Lithuania. This kind of variety can be accounted for by the two languages spoken by Jewish people (Hebrew and Yiddish) and different views towards religion (secular and orthodox communities). In religious schools supported by the society "Javne", the Hebrew language was taught. Secular schools, which were also the Hebrew language-biased, were supported by the Jewish culture and education society "Tarbut". The society "Jewish Culture League" (together with other related societies in later years) united all Jewish secular schools that were the Yiddish language-biased.

Some Jewish primary schools existed in Lithuania as early as the years of World War I, but their number considerably increased in the post-war years of Independence. In the May of 1919 there were 49 Jewish primary schools with the increase in their number up to 107 in 1923. All these schools were part of the state schools network and they were financed by the municipalities. In starting new Jewish school an important role was played by the bodies of Jewish national autonomy, in other words, the Jewish people themselves showed a lot of initiative. The few misunderstandings between Jewish and Lithuanian people that occurred at that time had an exceptionally incidental character and they by no means could be treated as signs of a particular state policy. As far as the directions in education are concerned, there were some differences of opinion among the Jewish people within their communities.

There were 144 Jewish primary schools founded by 1928. 4 of them were funded by the Ministry of Education, 115 - by the municipalities, 10 were funded jointly by the Ministry of Education and Jewish societies and 15 schools were financed by the societies themselves, without any financial support coming from the Ministry. In 1931 the number of schools decreased to 115 and there were very slight changes in the numbers up to 1940. There were two main reasons for the decrease in number of Jewish primary schools: the first one was related to the processes of compulsory primary education the introduction of which was conditions by certain regulations. One of these regulations required that all state-supported primary schools should have not fewer than 32 learners. The second reason was the joining together of some small schools of different educational directions in some areas. It was done on the basis of the Minister of Education K. Šakenis' order. Though, in comparison with other national minorities, the Jewish minority had the most favourable conditions to educate their children in the national schools, the above mentioned regulations as well as some others (e.g. certain articles of the schools law of 1936) gave rise to constant complaints of the Jewish people.

The number of Jewish secondary schools, i.e. gymnasium and junior gymnasium (progymnasium) type schools, was steadily increasing up to 1927. One of our objectives was to find out the motifs and circumstances under which the schools were founded as well as the directions of education at certain schools, the initiators of school foundation and the like. The Jewish schools are discussed according to their chronological order of foundation. In 1919 there was a sciences gymnasium founded in Kaunas, as well as a gymnasium in Marijampolė and a junior gymnasium in Virbalis which later on developed into a gymnasium; the Vilkaviškis gymnasium was also founded in the same year. In 1920 gymnasium types of schools were founded in other places of Lithuania. They were: a junior gymnasium in Skuodas, a gymnasium in Kaunas, a sciences gymnasium in Ukmergė, a gymna-

sium in Panevėžys, a gymnasium in Šiauliai, the girls' gymnasium "Javne" in Telšiai, a junior gymnasium in Kalvarija. In 1921 there appeared three more schools of that type: a junior gymnasium in Jurbarkas (which later on became a gymnasium), a junior gymnasium in Naumiestis and a gymnasium in Raseiniai. In 1922 these schools were officially registered: a junior gymnasium in Kėdainiai, the gymnasium "Šviesa" (Light) in Ukmergė and a junior gymnasium in Alytus. Five more schools were founded in 1923: a junior gymnasium in Kaunas, a gymnasium in Šiauliai, a junior gymnasium in Utena, a junior gymnasium in Kretinga and a junior gymnasium in Mažeikiai. In 1925 the new gymnasium type of schools were a junior gymnasium in Panevėžys, the girls' gymnasium "Javne" in Kaunas, a junior gymnasium in Tauragė. 1926 was the year of the foundation of five more new schools: a junior gymnasium in Biržai, the junior gymnasium "Tarbut" in Rokiškis, the junior gymnasium "Msoiro V' Daas" in Rokiškis, a junior gymnasium in Plungė and a gymnasium of commerce in Kaunas.

The analysis of all available data showed that in all the above mentioned schools there were 160 forms in which studied 4400 learners (28 per class on the average). Jewish gymnasium and junior gymnasium type of schools at that time made up more than 25 per cent of all schools of that type in Lithuania; they were attended by 20.6 per cent of all children of that age of Lithuania (the Jews made up 7.6 per cent of the whole population of Lithuania).

Further on in our research we discussed the changes in the schools network after 1927. Chronologically they can be described like this: in 1927 the junior gymnasium in Kretinga was closed; in 1928 the junior gymnasium in Biržai was closed and the Jewish girls' gymnasium "Javne" was founded in Panevėžys. In 1929 the Kaunas junior gymnasium and both junior gymnasiums in Rokiškis were closed; in 1931 the Jewish boys' gymnasium "Javne" was founded in Kaunas; in 1933 both gymnasiums in Ukmergė were joined into one, and a new Lithuanian - language-biased Jewish gymnasium in Kaunas was founded; in 1934 the gymnasium in Jurbarkas was closed; in 1935 the junior gymnasiums in Panevėžys, Mažeikiai, Kalvarija, Skuodas and Kėdainiai were closed; in 1936 the junior gymnasium in Plungė was closed and in 1937 the junior gymnasium in Ukmergė was also closed.

As it is seen from the above data, at that time 10 Jewish junior gymnasiums and 2 gymnasiums were closed as the sufficient financing was not available to support private schools. Despite this fact, in some respects the Jews were ahead of the rest of population in some fields of education, e.g. in 1940 there were 91 secondary schools in Lithuania and 18 of them (which made 15.3 per cent) were Jewish ones.

There are also school-financing practices discussed in the research paper. As it has already been mentioned, the majority of primary schools were state-supported.

Secondary schools were awarded grants from the state and the total sum of money of those grants was in proportion to the numbers of Jewish population. But this funding was meant only for those schools, which had classes as big as 25 students in each of them; besides, the school maintenance system and students' proficiency level mattered a lot. For all these reasons, there were schools which used to regularly get financial support whereas others seldom had a chance to receive any of it which did not by any way add to the improvement of their material situation. Jewish schools in Lithuania were also supported by the Jewish people living abroad.

As stated by head of the Department of Semitic Studies at Vytautas Magnus University Nachman Šapyro, the Jewish school pursued two main objectives. The first one was to educate Jewish children as loyal citizens of the country. The second one was to provide all education in the national tradition. The content of education in Jewish schools was conditioned by the direction of education in a separate school.

At the beginning of the third decade of the century there were three subjects in Jewish primary schools that were treated as national ones. They were the mother tongue, the Bible and History of the Jews. In secondary schools these national subjects were religion, Jewish literature and history (which started as a separate subject at the beginning and got integrated into other subjects later on). There was a lot of importance given to the presentation of the historical past of the nation. National education also found its forms and ways of expression in extracurricular activities: different hobby groups, lectures, meetings with celebrated personalities. Civic education at schools was emphasized during special festive activities on national holiday days, anniversary celebrations, excursions to factories, museums, exhibition halls, and by funds raising actions for enriching the Arms Fund or initiating the building of special monuments. It seems that the Jewish community's priority was national education but, due to different motifs, the civic education received no less significance.

In Chapter Three, "*The Lithuanian Polish School*", the changes of the network of Polish primary schools are discussed first of all. In the period of World War I a lot of Polish schools were founded which were attended by Lithuanian children as well. The founders of those schools were Polish-biased landlords and clergymen (though they were Lithuanians by birth). Towards the end of World War I, some Lithuanian children left Polish schools for Lithuanian ones, and, as a result of this, the number of Polish schools decreased. At the beginning of 1920 there were 20 Polish schools in Lithuania, in 1923 - 30 schools and in the January of 1926 there were 24 Polish schools left, but the number of children who attended Polish primary schools got reduced by nearly one third. The main reason for that was the commitment of the government of Christian democrats to check the na-

tionality of the children at schools with the aim of expelling from Polish schools those children in the passports of whose parents the nationality was indicated as "Lithuanian". Though the Poles in Lithuania considered that group of population to be Polish, the government of Lithuania viewed them as Polish-biased Lithuanians and wanted them to remain Lithuanian. In the period under discussion there also functioned some mixed Lithuanian-Polish primary schools.

With the change of the socio-political situation in Lithuania, when after the election the power got into the hands of national peasants and social democrats, there were more Polish schools founded, and their total number grew up to 91 (instead of former 24) in 1926. The Polish Education Society "Pochodnia", on the new government's approval, started founding new schools and appealing to Lithuanians and other nationalities children for attending Polish schools in return for some material support. Those actions received a lot of protests from the Lithuanian population. That question was even discussed in the Seimas. After the coup d'état of 17 December 1926 the new education authorities began to hurriedly check the schools of "Pochodnia". The children who were found of Lithuanian origin in those schools were told to leave and start attending Lithuanian school; the teachers without the necessary qualification standards were asked to leave their jobs. Those were the two main reasons why the number of Polish primary schools started decreasing again beginning with the autumn of 1927. That process continued for several years: in 1931 there were 15 Polish primary schools, in 1937 - 11, and in 1940 - only 9. The main reason of that was the procedure of checking the children's nationality according to the passport data. Under those circumstances, the society "Pochodnia" started founding their new schools in secret, and in 1935 there were as many as 40 of them. It should be noted that beginning with 1937 all Polish primary schools were exceptionally private societies-supported.

In the dissertation there is a study done of the activity of three Polish private gymnasium schools. There is also a mention made of two not so well-known schools: the junior gymnasium in Telšiai which functioned from 1919 to 1925 with some short periods of closing, and the Kaunas gymnasium No 3, which was a state school with the Polish language as the medium of instruction. Beginning with 1931, the school started gradually becoming the Lithuanian one and the Polish language remained as only one of the subjects taught in it.

The above mentioned Polish gymnasium type schools were founded in 1919. The numbers of children attending them were bigger at the beginning, with some gradual decrease later on: there were 1210 children in it in 1923, 606 in 1931, and only 350 in 1940. Again, two main reasons for the changes could be pointed out. Firstly, the parents were not inclined to send their children to private schools as those schools did not enjoy as much rights as the state schools. Secondly, the chil-

dren whose at least one parent was of Lithuanian nationality according to the law were not allowed to attend schools of national minorities. As the authorities of Polish gymnasiums did not intend to obey those requirements, on the basis of the minister of education K. Jokantas' order of 14 June 1940, the Panevėžys and Ukmergė Polish gymnasiums were closed.

The Polish national minority did a lot to educate their children in the national spirit. This aim was being achieved consistently and methodically through the following channels and sources: teaching the history and geography of Poland, studying biographies of famous Polish statesmen, using the textbooks that had been published in Poland, presenting the treatment of historical events from the point of view of the official Polish government's outlook. With the growing tension in the relationships between Lithuania and Poland, that kind of activity was treated as unfavourable or even hostile to the Lithuanian state.

Chapter Four, "*The German National Minority School*", emphasizes that there were a lot of German schools founded in Lithuania in the years of World War I, and the schools were attended not only by German but by Jewish and Lithuanian children as well. Towards the end of the war and right after it, a lot of children of other nationalities left the German schools as they chose to attend their national schools. As a result, the number of German schools got steadily smaller: there were 37 schools in 1919, 23 in 1922, and only 14 in 1926. The education policy of the Christian democrats who tried to prevent Lithuanians from attending other national minorities schools was another factor in those processes. In the autumn of 1926, under the rule of national peasants and social democrats, the number of German schools went up to 22. But after the coup d'état, the national party again started strictly checking the nationality of children, and the number of German schools went down again. (There were 18 schools in 1929, 14 in 1934 and 9 schools in 1940). In the period of two decades the number of German primary schools went down by approximately three times and the number of children attending them - by approximately four times. It should be pointed out that the majority of schools were supported by the Lithuanian German Cultural Union, and the rest schools were state-supported. There were also some mixed Lithuanian-German state-supported schools.

The Lithuanian officials maintained that German primary schools were founded not just for educational but rather for political reasons. Those new schools first of all tried to attract evangelists Lutherans (the so-called "German religion" children). The German Cultural Union did not approve of that policy of the government that is why both the sides felt some constant tension present.

Further on in our investigation we discuss secondary schools. The German gymnasium in Kaunas was founded in 1920 and closed in the spring of 1941 when

the Germans left anew the then called Soviet Union. There are also tendencies in the change of student number as well and the reasons for the change and sources of funding of schools discussed in the dissertation. The opinions of the Ministry of Education officials are presented, too, about the process of education, which in its essence was evaluated favourably.

The junior gymnasium in Šiauliai which functioned there from 1922 to 1935 was one of the smallest in Lithuania (the biggest number of students in it was 48, 18 of them being Jewish). The Lithuanian German Cultural Union tried to keep this school but because of the small number of students finally the junior gymnasium was closed on the Union's initiative.

There was another junior gymnasium founded in Kybartai in 1926, which had a larger number of students but in the end it was also closed as the number of students got gradually smaller. (There were 101 students in 1932, 38 students in 1936, 25 students in 1937, but in 1939 there were not enough students left even to open one separate class.) One of the reasons why the number of students got so drastically small was related to Prussian schools which were attended by the German students who lived close to the border.

There are some facts available which say that Lithuanian German schools used to receive support from Germany.

Chapter Five, "*Russian Comprehensive School*". The analysis of the development of Russian primary schools in Lithuania makes it possible to state that the pace for founding Russian schools was somewhat slower in comparison with other national minorities schools. The main reason, possibly, was lack of organizational skills. In 1919 there were 3 primary schools, in 1922 - 5, in the autumn of 1926 - 16, in 1932 - 7, and in 1938 - 4 primary schools. The above data allow us to draw the conclusion that the greatest number of Russian schools was founded under the rule of national peasants and social democrats. Most of those newly founded schools were functioning in Kaunas and Šiauliai, as well as Utena and Rokiškis. The majority of Russian primary schools were supported by the municipalities, some of them were supported by different societies, and some of them used to get financing from the Ministry of Education. By the way, the archival materials do not give evidence about any Russian initiatives to improve their situation of education. The most common wishes were to teach Russian as a separate subject and also to teach religion in Russian; in some rare cases - there was a wish to establish a Russian section in the Lithuanian primary school.

After World War I quite a lot of population in Lithuania spoke Russian. There were parallel classes opened in the Panevėžys gymnasium with Russian as the language of instruction. Different nationalities studied there: Russians, Poles, Lithuanians. But the majority of students were Jewish, who having come back

from Russia knew neither their own language, nor Lithuanian. These parallel classes were opened in 1919, and there were some 400 children studying there at a time. With time, the students, when they learnt their own languages, joined their national schools, and in 1928 there were no more parallel classes left.

The majority of students in the Russian gymnasium in Kaunas which was founded in 1920 were also Jewish (in separate years their percentage was as high as 67 per cent of all the students). But in the fourth decade when the total number of students of the school considerably decreased the majority of them were students of the Russian nationality. As the school's financing was a constant problem, gradually the school became a Lithuanian-biased one. In the spring of 1940 the Russian gymnasium was closed when the last students in the 7th form completed their course.

In Chapter Six, "*The Latvian School in Lithuania*", the development of Latvian primary schools is discussed in the first place. The analysis of primary sources makes us think that changes in the number of Latvian school had their own peculiarities. In the third decade the number of Latvian schools that functioned in Northern Lithuania was steadily going down: there were 11 schools in 1919, 9 schools in 1925, 8 schools in 1929, and only 6 in 1931, but the number went up to 11 later on, and, beginning with 1933, there were 13 Latvian schools steadily functioning on a regular basis. At the end of the fourth decade there were more Latvian primary schools than Polish, German or Russian ones though the Latvian national minority was considerably smaller than the above mentioned ones. This fact can only be accounted for by a peculiar type of government policy towards the Latvian minority: there was a School Convention signed between the governments of Lithuania and Latvia on 25 January 1931 which spoke about privileges applied to Lithuanian schools in Latvia and Latvian schools in Lithuania. Though the government of Latvia stopped following that Convention in 1937, the statements of the document could still be felt in action. It is only obvious that the Ministry of Education of Lithuania did not favour the fact of Lithuanian children attending Latvian schools, and for this reason the number of Latvian schools was down kept so as not to grow.

There was only one Latvian junior gymnasium founded in Joniškis in 1921 where approximately some 20-40 children studied at that time. In 1931 the junior gymnasium moved to Žeimelis which was the centre of Latvian activity in Lithuania. The reason for moving may have been the bigger Latvian population there. But the school situation remained the same: a comparatively small number of students, constant lack of financing, poor material conditions, low educational standards. The school could not be saved even by the support of the Ministry of Education, and in 1938 the junior gymnasium was closed because of the small number of students.

In Chapter Seven, "*The Belarus School*", it is stated that the first Belarus schools appeared in Lithuania during the years of World War I. The majority of those

schools got into the hands of Poles when Vilnius region was occupied by Poland. In the period under discussion in Eastern Lithuania there was commonly one or two primary schools functioning with some inconsiderable intervals. At first there was a school in Trakai district and later on - in Vievis (which was closed in 1927). There were also attempts made at certain periods to found more schools but it was impossible to get enough children of Belarus nationality.

CONCLUSION

1. Restoration of the Lithuanian Statehood at the beginning of XXth century created favourable conditions for the Lithuanian national school to shape and develop, with the schools of Lithuanian national minorities shaping and developing simultaneously.

2. With the aim of granting equal rights to all nationalities in Lithuania, the Founding Seimas made a decision that the schools of national minorities should guide their activities by the Common Educational Law.

3. The activity of schools of national minorities was organised according to common regulations among which these were the main ones:

- 3.1. Primary schools were supported by the municipalities and Ministry of Education; but the right to found private schools was also granted in the areas with the numbers of students smaller than indicated in the documents of educational law;
- 3.2. junior gymnasium and gymnasium type of schools were private, not state-supported;
- 3.3. the societies that founded junior gymnasiums and gymnasiums were in full responsibility for the financing and maintenance conditions, and the state provided only some grants to the schools, in proportion to the size of the particular national minority;
- 3.4. there was an exceptional attention given to the state language - all teachers had to know the Lithuanian language, the language of official documents was Lithuanian and a few subjects had to be taught in the state - Lithuanian - language;
- 3.5. a particular school had to serve the needs of the national minority for which it was meant; mixed-nationality schools were avoided; other nationality children could study in the Lithuanian language schools but Lithuanian children were insistently encouraged to study only in the Lithuanian language schools;
- 3.6. it was demanded to prevent all possible activity directed against the interests of state and to concentrate on the civic education of students;
- 3.7. there were distinct attempts to make national education favourable on the one hand but to avoid its overestimation on the other hand.

4. Jews, as the major national minority in Lithuania, had the biggest number of comprehensive schools and exceeded in percentage the Lithuanian population. Starting with the third decade, the number of their primary schools was steadily more than 100, and the general number of junior gymnasiums and gymnasiums usually varied from 20 to 30.

5. In the period between World Wars I and II there were constantly functioning 3 Polish gymnasiums. The number of primary schools change in relation to the political situation: in 1926, under the rule of national peasants and social democrats, their number increased up to 91, and under the national party this number went down to 9, as there was a strict regulation which allowed only Polish children to attend Polish schools.

6. On the initiative of Lithuania's Germans there was one gymnasium and two junior gymnasiums founded. The two junior gymnasiums were closed because of the lack of students. The majority of German primary schools were situated in Western Lithuania, close to the Prussian border. Because of the nationality checks and limitations, when Lithuanians were not allowed to attend other than Lithuanian schools, the number of German schools decreased from 37 in 1919 to 9 in 1940.

7. There was a gymnasium in Kaunas for educating children of the Russian national minority. At the end of the fourth decade due to financial difficulties the gymnasium was reorganized into a Lithuanian gymnasium. There were Russian classes in the Panevėžys Lithuanian gymnasium for some time. The primary Russian schools were not numerous either (from 3 to 11), as the spread of Russian population was not compact.

8. There was only one Latvian junior gymnasium. It was closed due to a small number of students. Differently from the rest national minorities, the number of Latvian primary schools increased in the fourth decade. It was influenced by the 1931 Lithuanian-Latvian School Convention.

9. There was one or two Belarus primary schools functioning with some intervals in Eastern Lithuania up to 1927.

10. The state policy in the domain of education of national minorities was not stable, as it had direct relationship to the views of the parties in power. In the middle of the third decade, when the Christian democrats came to power, they started strictly regulating the activity of the schools of national minorities. In the period of power of national peasants and social democrats there were abolished some former limitations and restrictions to national minorities. After coup d'état of 1926, the national party continued the policy of Christian democrats and the rights of national minorities got more and more limited.

National minorities were far from happy about the situation of their education and they constantly criticized it.

РЕЗЮМЕ

ШКОЛА НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В ЛИТВЕ В 1918-1940 ГГ.

В начале XX в., после восстановления государственности в Литве, были созданы условия для формирования литовской национальной школы. Одновременно в Литве формировалась и школа национальных меньшинств.

Стремясь узаконить равенство всех национальностей в Литве, Учредительный Сейм постановил, что школы национальных меньшинств должны руководствоваться общим законом о просвещении.

Деятельность школ национальных меньшинств была организована в соответствии с общими постановлениями, важнейшие из которых следующие:

- а) начальные школы содержались самоуправлениями и Министерством просвещения, но было предоставлено право учреждать частные школы в тех местах, где учеников было меньше, чем предусматривали законы о просвещении;
- б) прогимназии и гимназии были не государственные, а частные;
- в) за материальное состояние прогимназий и гимназий отвечали их учредители, а государство давало школам пособия, величина которых была пропорциональна величине того национального меньшинства;
- г) большое внимание уделялось государственному языку - все учителя должны были знать литовский язык, школьное делопроизводство велось на литовском языке, несколько дисциплин должны были преподаваться на государственном языке - литовском;
- д) школа должна служить интересам того национального меньшинства, которое её учредило, и тем самым исключалось создание смешанных школ; иноязычные могли учиться в литовской школе, но в то же время учёбу литовцев в школах национальных меньшинств старались ограничить всеми возможными способами;
- е) требовалось пресекать устранять встречавшиеся в школах антигосударственные проявления и сосредоточить внимание на воспитании гражданственности у учеников;
- ж) в школах меньшинств создавались условия для национального воспитания учеников, но в то же время со стороны правительства было желание избежать придания ему значительности.

В процентном отношении наибольшее количество общеобразовательных школ было у еврейского национального меньшинства. В начале 20 годов число таких начальных школ постоянно превышало 100, а общее число прогимназий и гимназий колебалось от 20 до 30.

В межвоенный период постоянно действовали 3 польские гимназии. Число начальных школ колебалось. В 1926 г., в период правления вальстиечу ляудиников и социал-демократов, их число увеличилось до 91, а после того, как таутининки начали строго требовать, чтобы эти школы посещали только те дети, у родителей которых в паспортах была указана национальность - поляк, число школ уменьшилось до 9.

По инициативе литовских немцев были учреждены 1 гимназия и 2 прогимназии. Изза недобора детей обе прогимназии были закрыты. Большинство начальных школ разместилось в западной части Литвы, в приграничье с Пруссией. Так как немцами считались только те, в чьих паспортах была соответствующая запись, то не имеющие её ученики немецких начальных школ должны были переходить в литовские школы. Поэтому число немецких начальных школ уменьшилось с 37 (1919 г.) до 9 (1940 г.)

Для образования русских детей была открыта гимназия в Каунасе. В конце тридцатых годов из-за финансовых трудностей инициаторы создания школы реорганизовали её в литовскую гимназию. Некоторое время в Паневежисе, в литовской гимназии, действовали русские классы. Начальных школ также было немного (от 3 до 11), так как люди русской национальности не проживали компактно.

В Литве действовала единственная латышская прогимназия. Из-за малого количества учащихся позже она закрылась. В отличие от других национальных школ, в тридцатых годах количество латышских начальных школ увеличилось. На это повлияла подписанная Литвой и Латвией в 1931 г. конвенция школ.

В восточной части Литвы до 1927 г. с перерывами действовали 1 - 2 белорусские начальные школы, так как белорусов было очень мало.

Государственная политика в отношении образования национальных меньшинств постоянно изменялась, так как её определяли взгляды бывшей у власти партии. В середине 20 годов крикшчионис демократы начали строже регламентировать деятельность школ национальных меньшинств. В период правления вальстиечу ляудиников и социал-демократов были упразднены некоторые ограничения для национальных школ. После переворота 1926 г. таутининки продолжали политику крикшчионю демократов.

Национальные меньшинства были неудовлетворены состоянием образования и постоянно его критиковали.

Benediktas Šetkus

TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLA LIETUVOJE 1918-1940 METAIS

Daktaro disertacijos santrauka

Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Tir. 100 egz. 2 sp. 1. Užsak. Nr. 13

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2034 Vilnius

Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius

Kaina sutartinė